

אלאן גאנזער - (גלאן גאנזער)

מו

דברים שכחtab על פה

יג. דברים שכחtab על פה

אמר רב מני ובכלל שלא יפחתו מזבח שעשה משה, וכמה? אמר רב יוסף אמרת אמה, מחכו עליה חמץ אמות אורך וחמש אמות רוחב רבוע יהיה המזבח, אמר ליה אבי דילמא מקום מערכת אמר מה, אמר ליה מר דగברא רבה הוא ידע מי קאמינא, קרי עליהו בני קטורה, בני אחתייה דר' טרפון היו יתבי קמיה דר' טרפון פחת אמר וויסף אברהם ויקח אשה ושם יונני אמרו ליה קטורה כתיב, קרי עליהם בני קטורה. זבחים ס"ב א"ב

כל איש תלמודי יודע כי הרבה מקראות מובאים בדברי רבותינו חכמי התלמוד ע"ה שלא ככתבתם בתנ"ך, מהם אשר השינוי בלתי נוגע לעצם הדרושים שנוסד על פסוק זה, ומהם אשר יתראה כאלו אך על יסוד סגנון זה העמידו דבריהם.

רבותינו חכמי צרפת אשר ברוחם תבונתם המציאו לישב דברי עמודי התורה המסורתית החילומית ע"ה בכל מקום הקשה בעיון והגיון, מצוע שליהם, בהרים על חקרי מקרא העירו לפעמים בקצרה „הש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו והמסורת, או דרך הש"ס לזכור הכתובים לעربם יחד ולומר בסגנון אחר¹.

אבל כאשר יפלה אפשרות התרבות שbowisms ונוסחות משונות בכתביו הקודש אשר נשמרו כבת עין בימי דוד ודודו, כן גם לא יתקבל על הדעת כי מבלי סיבה מכיריה שנינו סגנון הכתובים שהיו ערוכים ושגורים בפי כל אחד מהחכמיםינו כתובם וכלושונם, ואם אדם חיב לומר בלשון רבו הרי כ"ש אם בא להגיד מקרא כתוב בתנ"ך שצרכי לאמרו כאשר הוא כתוב².

אם נסח המתבונן בדרכי רבותינו ונוגע לדברותיהם ימצא כי לא מהטוטם בנוסחת המסורת ולא מי דיווק אגב שטפה שנינו מסגנון לשון תורה כי אם כל מעשיהם ודיבורייהם קודש לה³, ובכונה מיוחדת.

1. ראה נדה ל"ג רע"א מוד"ה והנשא כתיב חסר ו"ג, תימא דבמסורת הוא מלא מיהו מזינו שהמסורת חולק על הש"ס במ"ס שבת (נ"ה ב') גבי בני עלי מעבירים כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא, והוא אשר כתבתי בספריו זה מחקר ב בס"ד.

2. ראה חות' עירובין ס"ה ע"א ד"ה בצד אל יורה, פי' בקונטרס בדקתי אחר מקרא זה ואינו בכל הכתובים ושם כו' ובכמה מקומות רגיל הש"ס לקוצר הכתובים לנו ונתנן הכסף וקס לה כו', וכ"ה בתוס' שבת קל"ח ע"א ד"ה ונתנן הכסף וקס לה, וראה במגילה ג' סע"א תחד"ה וילן הושע בלילה ההוא בתוך העמק כו' ומה שכתבתי בספריו זה מאמר ג' ועוד חזון למועד.

3. עיין רש"י שבת ט"ז ע"ב ד"ה שחיבב אדם לומר בלשון רבנו ר' בותי מפרשין בלשון משה רבינו, ולבי מגมงם שהרוי בכמה מקומות לא הקפיד על כה, ופלאי.

המקרה והמסורת

דברים שככבות על פה

אך לא היה בידו ספר כתוב אז שינה מלשון הכתוב, וכך מרגלא בפומיה דברי' מענה רב משיב חימה (ברכות יז' א'), לאשר מקרה זה היה רגיל בפני כל עת מצוא הכהח לשנות מנגנון הכתוב שככוב 'ישיב', וכל אלו המקראות שהובאו בדברי' ובתוינו בשינויים שונים הם שרידי הדרשות שהשמשו על פה.⁷

כן אשר נקט רב נחמן בר יצחק הפסוק (דניאל ד' י"ד) בגורות עירין פתגם ובסמאר קדישין שאילתא, הזזה בגלויין (פסחים ל"ג סע"א) שצ"ל ומ אמר קדישין, כמו שהוא בדניאל שם. באמת בכוונה שינה בזה מלשון ומ אמר קדישין, כמו שהוא בדניאל שם. באמת בכוונה שינה בזה מלשון והקשו: מי כתיב מהיות טוב אל תקרי רע, ואמרו: אין, כתיב כי האי גונן רע, והקשו: מי כתיב מהיות טוב אל תקרי רע, ואמרו: אין, כתיב כי האי גונן אל תמנע טוב מבעלין בהיותلال ייך לעשوت (משלי ג'), הרי שמשלשל הבריתא נקט תוכן מקרא זה במילים אחרות.

השתנות טగנו המקרא מטעם זה ידועה הייתה בקהל חכמים ותלמידיהם, ואם אחד התפלא בשמעו שהחכם אומר הכתוב בשינוי מהו שהוא בתנ"ך היה זהאות כי עוד לא אתחמי גברא ואינו יודע דרכם של תלמידי חכמים.

ויאירו לנו בזה דברי' ובתוינו המובאים בראש מחקריו זה, בני אחתייה דרי' טרפון יתבו קמיה דרי' טרפון, וכאשר לא פתחו בשמעתתא חפץ ר' טרפון לדרישתם באגדה, אך לא אשר לא היה לפניו ספר לקראו מתוכו, כן שינה תיבת אחת בנקטו תחת קטרורה השם יוחנן, שם המורגל באגדה,⁸ אבל הם לא עמדו על דעתם וידמו שטעה, לנאות המליך עליהם בני קטרורה,⁹ בטוי מחודד זה.

ר"ס ז', וראה בתשבי"ז ח"א סי' ב', שככבות מסוימות שכוכבים בעלי שרוטט הנגו לכחוב בשינוי התיקות מליאות כמו: לאמרו, מושה, אהרון.

7. וראה בירושלמי ברכות פ"א ה"ח דכל הבוכות אחר חותמיהן אין אומרים ברכות, והנה הרבה ברכות רק שתים ושלש תיבות שככבות איןן צריכין שרוטט גם וכדומה, משום דכל שהוא רק שתים ושלש תיבות שככבות איןן צריכין שרוטט גם באמירה אין בה משום פסוק תנכ"י, אבל בברכת יוצר טבעו ברכה יוצר אור ובורא חושך עשוה שלום ובורא את הכל, בשינויו מנגנון הכתוב כי הילאי לא יהיה רבלקה פסוק, וראה בסוף אמרוי זה בהארת דברי' הבבלי גיטין ו ע"ב בס"ד.

8. ראה בראשית רבה פ"ה מתלא אמרה שללה חטא ויוחננא משתלמא, במנחות פ"ה רע"א אמרו ליה יוחנני וממרה למשה, ובסוטה כ"ב טע"א בגון יוחננו בת רטיבי, ועיין בעבודה זורה ט"ז ע"ב ואסטור רבה פ"ב ד'.

9. וראה בביבמות ס"א ע"א מעשה ומגנו המלך להיותה הגן גדול, ואמרו שם: מנהר איין נחמנה לא [כלומר המלך מינהו אבל אליו הכהנים וסנדרכן לא מגנוו ולן לא כתני נחמנה דהוי משמע דראוי היה לך — רשי"], אמר רב יוסוף קטיר קחוינא הכא [קשר של רישעים אני רואה כאן של לא היה ראיי לך אלא שנותן ממת ומונוו רשות כו', ובחותס] שם דהוא הדריך זולת זה בלאו הכי אסור לקרות, ראה רביינו יונה שם. אך משום דעיליו تركיבי זדריגרי, ראה בимвות ס"א ע"א, וכען זה בחולין יט' ע"ב קרי עליה נカリ נカリ, שם ב"ה ע"ב קרי עליה גיסא גיסא, ובברכות כד' ע"א קרי עליה שעך שעך.

הן נודע כי דברים שככבות אי אתה רשאי לומר לאומרים על פה, ע' גטין ס' ע"ב⁴, וזה שהדגישו במדרש ויקרא רבה פ"ז מעשה ברוכל אחד שהיהழיר בעיריות והיה מכרינו מאן עלי למזון סם חיים כי הוציאו לו ספר תהילים הראה לו פסוק מי האיש החפץ חיים, מה כתיב בתריה נוצר לשונך מרע, שמדוברים המודיעים למדנו כי בחפזו לומר מקרה כתוב הוכרה להוציא ספר תהילים ולהראות בו הכתוב, יען כי דברים שככבות אי אתה רשאי לאומרים על פה.⁵

כן נקטו בבראשית רבה פס"ג: הגמון אחד של לחד מן אילין דברי סלוני מי תופס המלכות אחרים הביא ניר חלק ונintel קולמוס וככתב עליו "ואחריו כן יצא אליו וידיו אוחזות בעקב" שלמד באו כי הוציא לחתת ניר וקולמוס כתוב הפסוק אשר ממנו תשובה לשאלת ההגמון, יען כי נזהר מlolמר על פה מקרה שבתורה.

ושתים זו שמענו, כי בכתבו הפסוק לא גמל לסימן המלה האחרון בעקב "עשוי", לאשר הניר שנזדון לו היה חלק, כלומר בלי שרטוט, הנדרש לדברים שככבות, ולן גם בסכומו הוכרה לשנות דבר מה מנגנון הכתוב, כאשר הוכיחו בתוס' גטין ו' ע"ב ד"ה ארוי מאמרם בירושלמי מגילה שר' מנא שלח כתב לר' אושעיה רראשית מצער היה מאן שגה אורתך⁶ בשינוי מעת מסגנון הקרא לאשר נזהר גם בסכומו אגרת שלומים בצחוט לשונך המקרה לשרטוט, ואם לא היה אז בידו אפשרות לכך שינה מלשון הכתוב,⁷ וכן באמרם על פה מקרה שבתנ"ך

4. לא אמרו הדברים שבעל פה אי אתה רשאי לכתחז, כי מני או רשם כל אדם מישראל לעצמו דברים שקיבל מען לא ישכחו מטה רשי' שב' ו' ע"ב ד"ה מגילת סתרים, שדברים חדשים כתבו שלא ישתחחו ומסתירין את המגילה אך גדרו בעצם של לדריש ברבים דברים מותק הכתוב כמו בدرسם פסוק מלבדי הקודש, וביחסו קפדו על כך בתקופות קודומות אחרי חתימת כתבי הקודש ע"י הנביאים האחוריים שכחמתם אלהים אשר בלבדם הבדלו בין הדברים שמצאו בהם צורך לדורות שאוותם טבעו לבין הדברים שלא ראו בהם צורך לדורות שאוותם גזונו, ואם אמנים כי גם הగיוזות האלה ראיין היו להשאר לזכרון גם כאשר לא יבואו במנין הספרים שהחומרו, אבל אז בתקופת החתימה ואחריה טרם שהאטבע בעס' כולם כי ספרי מה'ק הם הטיבה מיוחדת שליטה אין להסיטף, אז הוכרחו לגנוו כל אשר לא קיבלו למנין, כי לו לא היה כל אחד מוסיף כפי אמור דעתו מגילות גנווות שהו נשרים בידיהם, וכן לא הרשו לדריש ברבים מותק הכתוב, והובלט בונה ההבדל שבין מה'ק לרישימות פרטיות, ראה הקדמה הרמב"ם ליד החזקה שכחוב: מימות משה רבינו ועד רבינו הקדוש לא חיבורו של מדין אותן ברביהם ביחס בע"פ אלא בכל דור ודור ראש ב"ד כי כותב לעצמו השמות שמע מרבותיו והוא מלמד על פה לרבים, וכן כל אחד כותב לעצמו בירורים ב' בארכיות, והוא רבינו בספרי יסוד המשנה ועריכתה פרק א' ובסת' א' לא יהלך הדין ועל פה אסור לקרות, ראה רביינו יונה שם.

5. ראה ברכות י"ח ע"א לא יהלך אדם בבית הקברות וספר תורה בזורעו וקורא משום לוג' רשות כו', ובחותס] שם דהוא הדריך זולת זה בלאו הכי אסור לקרות, ראה רביינו יונה שם. בזורעו הדגישו כי זולת זה בלאו הכי אסור לקרות, ראה רביינו יונה שם.

6. ראה משימות הגאנונים (ליק מרכ"ד) סי' מ"ז תשובה רב האי גאון, ובמחברת הערות ותקנים (שם תרכ"ד). מוס' מנתות ל"ב ע"ב ד"ה כתבה אגרת, תשובה הרמב"ב

היה לפתגם עמי לקרו אן מני או את מי שלא עמד על דעת רבו, ולכו גם רב יוסף כאשר מהכו אליה בעוד שעוד חיה תלויה בפניהם נפההו בני קטרורה.

ומעתה נעמוד בקרן אוריה להבין עוד חידה תלמודית צוה לפנינו פטירתו את בנו למנות את הענית פ"ד ה"ב בספרם כי ריבינו הקדוש צוה לפנינו פטירתו את בנו למנות את ר' חמא בר חנינה, ושאלו למה לאמנה אותו רבי עצמו, אמר ר' לעזר ב' ר' יוסי על שהושיבו טעם ברבים, רבי הוה יתיב מתנייא וכורו פליטיכם אותו והוא אל הרים כינוי הגאות כולם הומיות, אמר ליה: הומות, אל: אין קרייה, אל: קדם רב המנוח דבבל, ואמר ליה: כד תיחות תמן אמר להו דמניתך חכם, וידע דלית מתמניא ביוםוי. הכוונה רבי דרש ברבים שהזקן מקרא שבחזוקאל ז' ט"ז, ובஹות שאסור לומר ברבים על פה דברים שבכתב, ואז לא היה לפניו ספר יחזקאל, لكن שינה בסוגנון, בהתחילו זכרו פליטיכם אותו, לא העיר ר' חמא בחשבו שאומר פסוק ט' מפרשה ז' אך אמרו בשינוי מאשר כתוב, העירו על כך כאילו אך הוא לפס' טז מפרשה ז' אך אמרו רבינו יען גבריא רבה כר' חמא היה צריך לעמוד על בעות שינה, קפד עלייו הסגנון היא בכוונה מיוחדת, וזה האות כי ר' חמא לא קפד דעת רבו כי שינה הסגנון היא בכוונה מיוחדת, וזה האות כי ר' חמא לא קפד על זה ובכון איינו ראוי עוד לסמיכה, ראה בירושלמי מגילה פ"ד ה"ב בר"ש ספרא של רצתה להפסיק במקום שלא פסק משה ולכו אמר ר' עז' עליו אלו הוה ההוא ספרא ביוםוי מניתיה חכם, ובבבלי גטין ז' ע"ב מן יימר דר' אביתר בר סמלא הוא אחורי שכחוב ביל שרטוט, שם נ"ח ע"א מעשה בריב"ח שהלך לכרכז גדול שברומי אמרו לי תינוק אחד יש בבית האסורים כי עמד על פתח בית האסורים אמר מי נתן למשיטה יעקב ושראל לבוזים, ענה אותו תינוק ואמר הלווא ה' זו חטאנו לו גו, אמר מובהחני בו שיורה הוראה בישראל כו', הרי כי העירך את התינוק שיהיה מורה הוראה בראשתו שזהיר לא להפסיק באמצעות פסוק שלכו ענה ואמר הסיום של' אותו פסוק.

וכען זה אמרם בגטין ז' ע"ב: שלח ליה ר' אביתר לר' כו', אמר רב יוסף מאן לימי לן דר' אביתר בר סמלא הוא דהא משלה ליה לר' [ע' בעין יעקב] בני אדם העולין שם לכאן הן קיימו בעצמן ויתנו (את) הילד בזונה וגוי וכתוב بلا שרטוט, ואמר ר' יצחק שתים כותבין שלש אין כותבין, במתניתא תנוי שלש כותבין ארבע אין כותבין, אל אביatto כל דלא ידע הא דר' יצחק לאו גברא רבא הוא כו', והנה בלחם משנה שלן הרמב"ם בהל' יבום פ"ד הל' ל"ה תמה הרי ברייתא עיקרת מדר' ז' ומדווע נקט רק האי דר' יצחק, אמרם ענין שהמתניתא אומרת שלש יוכלים לכתוב ביל שרטוט, ור' יצחק מהמיר שוגם שלש אין כותבין היא שצרכין שרטוט בכדי שלא ישתמשו בסוגונה לצרכי חולין כמו בתפוגמים אשר בפי העם, והנה לא ניתן לאסור השמוש בכל מלא הנזכרת בכתביו הקודש רק משפט שלם שמיכרים בו המطبع התנכ"ית, והנה מעטם מאד אפתוגמים

שאין בהם יותר משתים שלש מילים, אבל יישם הרבה בת ארבע מילים, וזאת אמרה מתניתא כי שלש כתובים ואך ארבע זה כבר כפוץ שאנו אין כותבין אליו שרטוט, אולם חז אמר רב יוסף דאנן לא בקיינון בפסוקי דבמערaba פסקו להראי קרא למלטה פסוקי כו' [קדושיםין ז' סע"א], ור' יצחק הוא האומר דשלש אין כותבין ביל שרטוט לפי חלוקת בני מערaba גם זה פסוק שלם, ומפניו שהרמב"ם בהל' יבום שם נקט שאסור לכתוב שלש תיבות ביל שרטוט והתלבטו נוכך על שבhalb' תפליין ספ"ז כתוב שלש תיבות מותר לכתוב ביל שרטוט אך יותר מכון אסור, אמנם הרי הבדל בין מי שחייב באמת להזכיר פסוק מתן"ך, לבינו מי שرك משתמש בסוגנון מקרה שיתאים לחפשו הוא, הראשון כיון שבאמת כוונתו להציג כך כתוב בתורה צריך לשרטוט גם שלש תיבות אחריו שכל עיקר חפשו להזכיר מקרא קודש, לא כן מי שאינו מתכוון כלל לכך רק משתמש במליצה וסוגנון תנכ"י בכזה אין קפidea בפחות מרבע תיבות, ולכו בהלכות יבום שם שהוכתב כתובות יבמין שמודגש בנותה הכתובה, "דכתיב בספר אוריתא דמשה", "יבמה יבא עליה", שם גם שלש תיבות צרכות שרטוט אבל כשאדים כתוב אגרת ומזכיר מילים אחדות דכתיבי גם באורייתא כמליצה סגנוןיא אז בשלש לא צרכיט שרטוט (ראה תוס' גטין ז' ע"ב ד"ה ארי), יתנו שר' אביתר דרש ר' רישי דקרה "ויתנו הילד בזונה" והכנים מובן מחדש בתיבת "בזונה" הינו "במונינות" כמו בפלג בגבעה ותזה עליו פלגו דאמר ר' אביתר זובב מצא במזוננו, לפי המתניתא לא צריך שרטוט ורק במערבא גם שלש תיבות הוי פסוק שלם ולכו קפד רב יוסף על זה.

יד. שלשות המוסורה

ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הסופר להביא את ספר תורה משה אשר צוה ה' את ישראל גו, ובוות השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלוים אל עזרא הסופר ולהשכיל אל דברי התורה, וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסוכות בתаг בחודש השבעי, ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל ערים ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית גו' לעשות סוכות כתוב, ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סוכות איש על גגו גו' ויעשו כל הקhal השבטים מן השבי סוכות, ישבו בסוכות, כי לא עשו מימי ישוע בן נון בן בני ישראל עד היום ההוא, ותהי שמחה גודלה מאד. (נחימה ח')